

AHMET MİTHAT'IN MESÂİL-İ MUĞLÂKA ROMANINDAKİ GAYRİMÜSLİM KARAKTERLERİN ANALİZİ

Ahmet ALVER*

ÖZET

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti eski ihtişamını kaybetmesi, askeri gücünden uzaklaşması, siyasi ve idarî bir çok sorunla karşı karşıya kalması Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın içişlerine ve özellikle de sınırları içinde yaşayan gayrimüslim unsurlara sıklıkla müdahale etmelerine imkan tanımıştır. Egemenlik haklarına gölge düşüren bu durum karşısında Osmanlı devlet adamları, Batılı devletler ve kendi tebaası huzurunda 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek devletin yönetim felsefesinde önemli değişikliklere gitmişleridir. Böylelikle, müslim ve gayrimüslimler arasında mal, namus ve can güvenceleri ile vatandaşlık hak ve ödevleri bakımından eşitlik ilkesi kabul edilmiş, ikinci sınıf vatandaşlık uygulaması son bulmuştur.

Bu çalışmada, Ahmet Mithat Efendi'nin *Mesâil-i Muğlâka* (1898) adlı romanında, gayrimüslim karakterleri nasıl ele aldığı ve onları romanında nasıl konumlandığını dönemin tarihsel ve politik gelişmelerinin arka planı ve yazarın bu konuda benimsediği ideoloji ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Ahmet Mithat, romandaki gayrimüslim unsurları farklı bir kimlik olarak keskin bir şekilde ötekileştirmese de İslam normalarını, ahlak kurallarını ve dindarlık unsurunu ölçüt olarak almıştır. Olumlu karakterleri dindar olmalarına, ahlak ve namus kavramlarına önem vermelerine göre çizdiği tespit edilmiştir. Buna karşın Ahmet Mithat, bu anlayışla bağdaşmayan karakterleri ise olumsuz karakterler olarak konumlandığı görülmüştür. Bu bağlamda, romanın Fransa'da yaşayan, gayrimüslim karakterleri mensup oldukları Hristiyanlık dinine göre kategorize edilmemiş, İslam'ın temel hususlarından biri olan ahlaklı ve namuslu olmalarına göre romanın kurgusuna dahil edilmişlerdir. Bununla birlikte, Ahmet Mithat'ın romanda idealize ettiği tip olan Abdullah Nahifi'nin örnek tavırları ile Osmanlı Türk-İslam düşünce ve ahlak anlayışının temsilcisi olduğu da açık ve net bir açıdan okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Gayrimüslim Characters, Tanzimat Dönemi Türk Romanı, Milliyet

* Dr. Londra Yunus Emre Türk Kültür Merkezi, El-mek: alverahmet@gmail.com

AN ANALYSIS OF NON-MUSLIM CHARACTERS IN AHMET MITHAT'S NOVEL *MESÂLI-I MUĞLÂKA*

ABSTRACT

In the XIX Century, the slow decline of the Ottoman State, losing its former glory, moving away from its military power and facing many political and administrative problems paved the way for the European states to increasingly interfere in the domestic matters of the Ottoman state particularly through the life of non-Muslim elements within the Ottoman borders and thus to awaken their national feelings against the state. In order to secure its territorial integrity against nationalist movements, to integrate non-Muslims and non-Turks more thoroughly into Ottoman society and to prevent the European powers from interfering in its domestic issues, the Sultan introduced The Tanzimat Reforms in 1839. In this context, by getting rid of the Millet system and second class citizenship, non-Muslims were granted more civil liberties and rights that were equal to the majority.

This article examines the way in which the prominent writer of the period Ahmed Midhat Efendi deals with non-Muslim characters in terms of ethical, religious and cultural aspects and how he positions them in his 1898 novel *Mesâil-i Muğlâka*. The article analyzes the historical and political background and the author's ideological position. The image and role of non-Muslim characters in the work is dependant upon the author's approach to religion, ethnical identity and his understanding of civilization. He evaluates the positive characters in terms of their moral, religious and honour codes whereas he positions the negative characters in terms of their distance from them. In this context, the non-Muslim characters of the novel who live in France are not categorized according to their faith, but instead are categorized in terms of the moral values which he considers to be the basis of Islam.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Non-Muslim Characters, Turkish Novel in Tanzimat Era, Nationality.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan gayrimüslim azınlıklar; millet-i mahkûme (egemenlik altına alınan millet) veya *zimmî* (zimet altında bulunan) olarak tanımlanırdı.¹ Devlet sınırları içerisinde, Hanedan tarafından tanınmış dört milleti (Mile-i Erbaa) - Müslüman Milleti, Ermeni Milleti, Rum Milleti ve Yahudi Milletini - kapsayan bir yönetim sistemi mevcuttu.² Bu yapı içerisinde kuşkusuz Müslüman Milleti 'Millet-i Hâkime' olarak isimlendirilirken, resmi anlamda Rum milletinden sonra üçüncü sırada gelen Ermeni Milleti

¹ Yavuz Ercan (2006). "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.20, s. 7.

² Nilgün Firidinoğlu (2009). "Geleneksel Halk Tiyatrosunda Gayrimüslimlerin Temsili", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 27, s. 52.

ise 'Millet-i Sâdika' olarak nitelendirilmekte idi. Her ne kadar, gayrimüslimler Millet-i Hakime'nin altında ikinci sınıf vatandaş olarak kabul görseler de, her türlü din, dil ve etnik kökenli haklar (dilini öğrenmek-kullanmak-öğretmek, dinsel özgürlükler, vb.) belli istisnalar dışında devlet güvencesi altında idi ve serbestti. Devlet, kimin ne konuşup yazdığına ve öğrettiğine, ne tür bir dinsel uygulama yaptığına müdahale etmezdi. Bireyin kendisine karışmaz, onun denetimini mensubu olduğu cemaatlere bırakırdı. "O kadar ki, özellikle İstanbul'daki kimi Rumlar kimi zaman Türkçe'yi öğrenmeden ölürlerdi."³ Bu toplulukların askerlik ve kamu yönetimine dahil olmaları istisnalar dışında yasaktı, can ve mal güvenlikleri ise azami bir şekilde devletin koruması altındaydı.

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti eski ihtişamını kaybetmiş, askerî gücünden uzaklaşmış, siyasi ve idarî bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştı. Son asırda, başta ordu olmak üzere devlet içindeki birçok kurum gücünü kaybetmiş, çözülemeyen pek çok problem, devleti günden güne zayıflatmıştı. Bu durum karşısında, devletin bocaladığı durumlarda ve çözmekte zorlandığı birtakım problemleri görüp bunları düzeltme uğraşına giren devlet adamları çeşitli çözüm arayışlarına girdiler. II. Mahmut ile başlayıp Tanzimat dönemi ile devam eden bu süreç, çağdaşlaşma ve devletin temelini etkileyen değişiklikler yönüyle daha önceki süreçlerden farklılık arz etmekteydi. Bu dönem, özellikle devlet birimleri arasında çatışmanın ve aşırı bocalamaların kendini hissettirdiği önemli bir zaman dilimidir. Cemaatten ferde, ümmetten millet anlayışına geçişin en etkili olduğu, önemli bir değişim ve dönüşüm projesiydi. Bu dönemde, Devlet-i Aliye, siyasi ve askerî birçok sorununun yanında ilk kez sosyal sorunlarla da yüzleşmek zorunda kalmış, devletin sınırları içinde yaşayan gayrimüslim unsurlar sosyal alandaki şikâyetlerini siyasi taleplerle birleştirerek devlete karşı isyan etmeye başlamışlardır.

Osmanlı'nın, batılı güçler karşısında başta askerî olmak üzere ekonomik ve siyasi bakımdan gerileyip etki gücünü kaybetmesi, Avrupa devletlerinin Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslim unsurlara sıklıkla müdahale etmesine imkan tanımıştır. Egemenlik haklarına gölge düşüren bu durum karşısında Osmanlı devlet adamları, isminden de anlaşılacağı gibi "Tanzimat" yani 'düzenlemeler',⁴ ile birlikte Hristiyan azınlıkların hukuki statüsünde köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır. Batılı devletler ve kendi tebaası huzurunda 1839'da ilan edilen bu ferman ile, Osmanlı yönetim felsefesine önemli değişiklikler getirilmiş, müslim ve gayrimüslimlerin mal, namus ve can güvenceleri ile vatandaşlık hak ve ödevleri bakımından, pratikte belli bir ölçünün ötesinde hayata geçirilemese de eşitlik ilkesi kabul edilerek, ikinci sınıf vatandaşlık uygulaması son bulmuştur.⁵

Osmanlı Devlet ideolojisinde, XIX. yüzyıla kadar İslam dünyasının liderliğini, birlik ve beraberliğini temsil eden bir zihniyet hâkimken, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, bu anlayış büyük oranda değişmiş,⁶ "Osmanlı Milleti" ya da "Osmanlılık" fikri, iç ve dış şartların zorlaması neticesinde devletin ömrünü uzatacak bir proje olarak görülmeye başlanmıştı.⁷ Bu bağlamda, etnik unsurların uluslaşma sürecine engel olunması, bu ulusların Osmanlı kimliği etrafında ortak bir gayede buluşturulması ve bu ortaklığın, toplumun bütün katmanlarına yayılması hedefleniyordu.⁸

³ Baskın Oran (2005). Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İstanbul, İletişim Yayınları, s.105.

⁴ Tanzimat eski kudretini kaybetmiş Osmanlı Devleti'nin, birçok sosyal ve siyasi reformlar gerçekleştirdiği özel bir dönem (1839-1878) olarak kabul edilmektedir.

⁵ Ramazan Korkmaz (2004). "Yeni Türk Edebiyatına Giriş", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (edit: Ramazan Korkmaz), İstanbul, Grafiker Yayınları, s.15.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1994, s. 76.

⁷ Mümtazer Türköne (1989). "Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu", *Türkiye Günlüğü*, S.8, s. 39.

⁸ İlber Ortaylı (1978). "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi", Ergün Türkcan (ed.) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* (Birinci Kitap), Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayını, s. 7.

Turkish Studies

Böylece Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Türk, Arap, Yahudi, Ermeni, Sırp, Bulgar v.s. hangi milletten ve dinden olursa olsun bütün topluluklar, “Osmanlı” kimliğinde birleştirilecek, etnik milliyetçilik düşüncesinin sebep olduğu bağımsızlık istekleri önlenmiş olacaktı.⁹

Ne gariptir ki, o zamana kadar örfi hukukla beraber şer‘i hukuka riayet eden Sultan, temsil ettiği İslam dininin önemli esaslarından olan hoşgörüyü; halkını hangi milletten ve dinden olursa olsun, nasıl idare etmesi gerektiğiyle alakalı kat’i tavsiyeleri bir anlamda yetersiz sayarak, devletin işleyen mekanizmasını ve ahlâki değerlerini seküler bir temel üzerinde yeniden bina etme uğraşına girmiştir. Böylelikle, Osmanlı Devleti, tarihinde bir ilki gerçekleştirerek halkının karşısına İslâm geleneğinden aldığı, tebasına karşı “*adil olma*” veya “*adaletli olma*” vaadi yerine, salt akıl yoluyla hayatı şekillendirip yönlendirme çabası anlamına gelen ve “Osmanlıcılık” ilkesi çerçevesinde “*eşitlik*” kavramıyla çıkıyordu.¹⁰

Tanzimat dönemi toplumunda Osmanlıcılık kapsamında gayrimüslim unsurlara yönelik uygulamaya konulan tüm siyasi ve sosyal anlamdaki bu değişimler, yapısı gereği devrinin kültürel hafızasını gizli ya da aşikâr olarak içerisinde barındırabilme özelliğine sahip olan edebiyata da konu olmuştur. Devrin ileri gelen aydınları ve yazarları, “Osmanlıcılık” ilkesi ile şekillenen dönemin bu siyasal ve sosyal gelişmelerini gerek edebi eserlerinde, gerekse de günlük yazılarında yorumlamış; eserlerinde bu değişimden kimi zaman övgüyle bahsetmiş, kimi zaman da tavsiye ve eleştirilerde bulunarak meseleye alternatif çözümler bulmaya çalışmışlardır. Bu aydınlar içerisinde önemli bir yere sahip olan Şinasi, Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Mustafa Reşid Paşa’nın yapmış olduğu yeniliklere en büyük desteği verirken, yapılan yeniliklere Mustafa Reşid Paşa’yı “Medeniyet Resülü” ilan edecek derecede benimsemiştir.¹¹ Namık Kemal ise, Tanzimat döneminde yapılan yenilikleri desteklemekle beraber, devletin yapmış olduğu birçok yeniliği samimi bulmayarak, tamamen günün şartları içerisinde yapılan siyasi hareketler olarak nitelemiştir.¹² Namık Kemal’i bu düşünceye sevkeden sebep, ‘Tanzimat’ ve ‘İslahat’ fermanlarında gayrimüslimlerin lehine yapılan düzenlemelerin batılıların isteğiyle yapıldığı¹³ ve aynı haklardan Müslümanların da faydalanması gerektiği¹⁴ inancı olmuştur. Esasen, Namık Kemal özünde bu yeniliklerin bütününe destekliyordu; itiraz ettiği husus, düzenlemelerin şekli ve toplumda meydana getirdiği ayrılıklardı.

Ziya Paşa da aynı şekilde, Ali ve Fuat Paşa’lara karşı duyduğu öfke sebebiyle, yapılan reformlara karşı gibi gözükmüşse de¹⁵ Namık Kemal gibi “Osmanlıcılık” düşüncesiyle gayrimüslimlere verilen haklar ve diğer özgürlükleri önemseyerek desteklemiştir.¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal ve Ziya Paşa eserlerinde, Mithat Paşa’nın yönetim anlayışındaki¹⁷ Osmanlıcılık fikrini ve bu yolla daha da gelişen gayrimüslim unsurların sosyal hayattaki konumlarını ele alıp işlemişlerdir.¹⁸

⁹ Yusuf Bayraktutan (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912 - 1931)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 36.

¹⁰ Şerif Demir (2011). “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 337.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar (1982). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Yayınları, s. 200.

¹² İhsan Sungu (1940). “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat 2*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 778.

¹³ İ. Sungu, agm., s. 795-796.

¹⁴ M. Türköne, age., s. 69.

¹⁵ M. Kaya Bilgegil (1970). *Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 125.

¹⁶ H. Z. Ülken, age. s. 76.

¹⁷ İlber Ortaylı (1990). “Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras”, *Türk Belediyecisinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, s. 68.

¹⁸ A.H. Tanpınar, age., s. 152-153.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Bu çalışmada, yukarıdaki açıklamalar ışığında, Tanzimat döneminin en önemli isimlerinden olan, yazdığı iki yüzden fazla eser ile “yazı makinesi” ünvanına sahip, Osmanlı-Türk edebiyatının gerçek anlamda ilk popüler yazarı olarak kabul edilen Ahmet Mithat Efendi'nin *Mesâil-i Muğlâka* (1898) adlı romanında, gayrimüslim karakterleri nasıl ele aldığı ve onları romanında nasıl konumlandığı benimsediği ideoloji ile ilişkilendirilerek irdelenecektir. Bununla birlikte, Ahmet Mithat'ın romanda idealize ettiği tip olan Abdullah Nahifi'nin örnek tavırları ile Osmanlı Türk-İslam düşünce ve ahlak anlayışının temsilcisi olduğu da açık ve net bir açıdan okuyucuya sunulacaktır.

Ahmet Mithat'ın Edebi Dünyasında Gayrimüslim Karakterler

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile kabul edilen eşitlik ilkesi üzerine bina edilen Osmanlıcılık fikri, her ne kadar tebaa arasındaki tüm ayrıcalıkları kaldırmayı kısmen başarmışsa da, müslim ve gayrimüslim arasındaki ayrılığı ve bölünmeyi daha da artırmıştı. Bunun doğal bir sonucu olarak da gayrimüslimler, toplum içerisinde ötekileştirilmiş; tebaa arasındaki kültürel, etniksel ve dinsel farklar daha da pekişmiştir. Bu durum ise, özellikle dönemin kültürel hafızasını tutan Tanzimat romanlarında, Batılı ve İslami unsurlar arasındaki farkın daha belirgin bir şekilde ele alınmasına sebep olmuştur.

Gayrimüslimlerin yaşadığı bu değişim ve dönüşüm sürecinde, sosyo-kültürel hayat içinde kendileri için hakim tebaa tarafından kullanılmaya başlanan “öteki” ifadesi, özellikle dikkat çekicidir. Kimlik oluşumunda “öteki”, diğer bir ifadeyle “ben ve benim gibi olmayanlar”ı oluşturan bu kavram, özellikle ulusal kimliğin oluşturulmasında etkili bir rol izler. Bu bağlamda, “öteki” bazen tamamen tipolojikleştirilerek yerli olanın yaratılmasını sağladığı gibi, bazen de yerlilerle kaynaşır onlarla iyi anlaşan bir öteki rolünü oynayarak yerli olanın ideallliğini pekiştirmeyi sağlar.¹⁹ E. Fuat Keyman ise çalışmasında, kültürel ve söylemsel bir yapı olarak “öteki”ni şöyle özetlemektedir: “Modern (Batılı) olanla, geleneksel (Doğulu) olan arasında kurulan modernizasyoncu iki kutuplu görüşü niteleyen özcülüğün bir sonucu olarak, öteki ne olduğundan çok ne olmadığıyla tanımlanır.”²⁰ Keyman'ın ifadesi doğrultusunda, Ahmet Mithat'ın *Mesâil-i Muğlâka* romanında “öteki” unsurunun (gayrimüslim karakterlerin) ne olduğunun sorgulanması yerine, ne olması gerektiği sorusu, idealize edilen bir Müslüman-Osmanlı karakteri etrafında geliştirilen Türk-İslam ahlak anlayışı vurgusu yapılarak cevaplandırıldığı görülmektedir. Ahmet Mithat, bu yolla İslam vurgusunu yaparken gayrimüslimleri de ahlaklı-ahlaksız, dindar-dinsiz vb. olmak üzere kendi içinde de kategorilere ayırmıştır. Böylelikle, romanında sadece din eksenli, ortak bir gayrimüslim anlayışının önüne geçerek; güzel ahlak, namus, onur gibi değerleri de gözönünde bulundurarak konuyu ele alışı dar bir bakış açısıyla değil daha geniş bir tabana yaymıştır. Bu durum, dönemin; Namık Kemal'in *İntibah* (1876), Nabizade Nazım'ın *Karabibik* (1891), Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1896), Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1892) gibi ve diğer Tanzimat dönemi romanlarında da görülebilmektedir. Bu bağlamda, Tanzimat dönemi romanında tek tip gayrimüslim tasvirinden ziyade, yazarların gayrimüslimleri farklı şekillerde değerlendirip ele alışları söz konusudur.

Buna karşın, Taner Timur gibi kimi eleştirmenler, Tanzimat dönemi yazarlarının gayrimüslimlere olan bakış ayrılıklarını savunmazlar. *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik* adlı çalışmasında Timur, genelleme yaparak gayrimüslim kadın tiplerinin Tanzimat dönemi

¹⁹ Seval Şahin (2011). “Edebiyatta “Öteki” ve Sevinç Çokum Örneği -Bizim Diyar, Hilâl Görününce, Ağustos Başağı ve Çırpıntılar Romanlarında “Öteki”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, s.154.

²⁰ E. Fuat Keyman (1996). “Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında Öteki Sorunu”, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İstanbul, İletişim Yayınları, s.76.

romanında, masum bir aşk unsuru da olabilme ihtimalini reddederek, eserlerde bu kadınların sadece şehvi maksatlı yer aldığını²¹ iddia etmektedir. Oysa ki, bu makalede de ele alınacağı üzere Ahmet Mithat Efendi'nin *Mesâil-i Muğlâka* romanında Müslüman bir Osmanlı-Türk gencinin Rosette adında ahlaklı ve namuslu bir Fransız kızı ile izdivacı Taner Timur'un Tanzimat romanlarında ele alınan gayrimüslim kadınlar ile alakalı bu genellemesini geçersiz kılmaktadır. Bu bağlamda ele alınabilecek diğer bir çalışma da, Ali Şükrü Çoruk'un kaleme aldığı *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu* adlı kitabıdır. Çoruk, bu çalışmasında Timur'la aynı tutumu sergileyerek, Ahmet Mithat Efendi'nin gayrimüslimlerle alakalı görüşlerini, Mithat'ın roman ve hikayelerinde yeralan gayrimüslim kadın karakterler, erkek karakterleri ahlaki ve maddi anlamda sadece sömürmeye çalışıp onlardan her türlü faydalanmaya çalışan gayrimüslim hayat kadını ve aktris rolündeki karakterlerle sınırlamak suretiyle açıklamaya çalışmıştır.²² Oysa ki, Ahmet Mithat'ın eserlerinde olumlu çizilen birçok gayrimüslim karakterler de yer almaktadır. Olumsuz ve zararlı tipleri örnek göstererek yazarın gayrimüslimler hakkındaki görüşlerini olumsuzmuş gibi okuyucuya aktarmak, sağlıklı bir yol olmayacaktır. Bunların aksine Herkül Milas da, *Türk Romanı ve Öteki* adlı eserinde Ahmet Mithat'ın gayrimüslim unsurlarla alakalı edebî anlayışını ele alırken, Mithat'ın eserlerinde doğulu ve batılı insanlar arasında birtakım farklı özellikler gördüğünü söylerken, buna karşın tarihsel düşmanlıklar ve uzlaşmaz çelişkiler görmediğini belirtmiştir. Milas aynı zamanda; ister batılı veya doğulu, isterse Hristiyan veya Müslüman kimliğe sahip olsun, Mithat'ın romanlarındaki karakterlerin insancıl bir anlayış çerçevesinde bir bütünlük sergilediğini söylemektedir.²³ Milas'ın Ahmet Mithat'ın bu konudaki muhafazakâr tutumunu ve birçok eserinde yer verdiği Hristiyanlık'a yönelik eleştirilerini dikkate almaması, Ahmet Mithat'la alakalı bu yaklaşımını sınırlamakla beraber, çıkarımlarının da genel olmaktan ziyade bireysel ve dar bir çerçevede kalmasına neden olmuştur. Tanzimat dönemi edebiyatında gayrimüslimler konusunu *Osmanlı Kapısında Büyüme*²⁴ adlı kitabında ele alan Fazıl Gökçek ise, çalışmasına sadece Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye ve romanlarını konu ederek, bu eserinde dönemin genel anlamda gayrimüslimlere bakışını analiz etmeye çalışmıştır. Gökçek, Ahmet Mithat'ın eserlerinde yer alan sözkonusu karakterlerin, hem olumlu hem de olumsuz karakteristik yönleriyle kendilerini gösterdiğini belirtmiştir; ancak kitabını, Ahmet Mithat Efendi ile sınırlı tutması, ve Mithat'ın gayrimüslimlere bakış açısını ortaya koyması yönüyle çok önem arzeden *Mesâil-i Muğlâka* romanını çalışmasının dışında bırakması, Tanzimat dönemine bu konuyla alakalı ışık tutması açısından yetersiz kalmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar ise, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında, Ahmet Mithat Efendi'nin güçlü bir şekilde yansıttığı din anlayışıyla, Avrupa ilimlerini ve Batı kültürünü yorumlayışına işaret ederek bu konuda yazarın benimsediği yolu şu şekilde değerlendirmektedir:

Bir taraftan yeni öğrendiği Avrupa ilmi ve felsefe tarihi ile dinî akidelerinin arasındaki o rahat buhransız sallanışı ve pozitivist felsefenin, Lamarkizmin verileriyle İslami esasları birleştirmeye çalışması, hatta Kuran'da, Hadis'te onlara dayanak araması, öbür taraftan Teavün ve Tenasür, "fakr u gana" gibi büyük bazı cümlelerinin cesaretiyle şaşırtıcı makalelerinde tutar görüldüğü sınıf ve zümre telakkisi, muharririmizin hangi ufukları yokladığını gösterir.²⁵

Tanpınar'ın yukarıda ifade ettiği gibi, Tanzimat devri edebiyatında üretken bir yazarlık faaliyeti sürdürmüş olan Ahmet Mithat, eserlerinde ilk öğretmen sıfatıyla yalnızca aydın ve elit bir

²¹ Taner Timur (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih-Toplum ve Kimlik*, İstanbul, Afa Yayınları, s. 31.

²² Ali Şükrü Çoruk (1995). *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, s.31.

²³ Herkül Milas (2000). *Türk Romanı ve Öteki*, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, s. 20.

²⁴ Fazıl Gökçek (2006). *Osmanlı Kapısında Büyüme*, İstanbul, İletişim Yayınları.

²⁵ A. H. Tanpınar, age., s. 449.

kitleye değil, halkın büyük bir kesimine hitap etme düşüncesini gaye edindiğini ve bunu da yaparken Avrupa ilmi ve felsefesini, İslam dininin esaslarıyla bütünleştirip yorumladığını ifade eder. Buna bağlı olarak, Mithat'ın Avrupa'yı dine dönerek yorumlaması düşüncesi ile yazmış olduğu romanlarından biri olan *Mesâil-i Muğlâka*'da da, gayrimüslim karakterleri din, ahlak ve namus kavramları etrafında ele aldığı görülmektedir.

Romanlarında yol gösterici ve eğitici konumuyla Doğu'nun ahlaki ve kültürel boyutlarını Osmanlı toplumunda mutlak egemen İslam düşüncesine bağlı kalarak yansıtmaya azami şekilde özen gösteren Ahmet Mithat, genel anlamda İslam kültürünün Batı kültürüne olan üstünlüğünü vurgulamaya çalışmıştır. *Süleyman Musuli*'de Süleyman ile Marya, *Hasan Mellah*'ta Hasan ile Cuzella, *Acaib-i Âlem*'de Subhi ve Miss Haft, *Kafkas*'da Kaplan Bey ile Katerina, *Gönüllü*'de Recep Koso ile Filomen, *Arnavutlar Solyotlar*'da Rüstem Bey ile Eftimi gibi gayrimüslim kadın ile Müslüman erkek arasında gelişen aşkı sıklıkla işlemiştir.

Ahmet Mithat, romanlarında gayrimüslim tebaa ve Batılı Hristiyan ulusları farklı bir kimlik olarak görmüş, onları keskin bir şekilde ötekileştirmese de İslam dinini, ahlak kurallarını ve dindarlık unsurunu ölçü olarak kabul etmiştir.²⁶ Mithat, romanlarında İslami ahlak değerleriyle bağdaşmayan karakterleri olumsuz, bu anlayışla bağdaşanları ise olumlu karakterler olarak ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu bağlamda makalede, yazarın *Mesâil-i Muğlâka* romanında, Müslüman bir gencin gayrimüslim bir kadın ile olan birlikteliğinden yola çıkarak romandaki diğer gayrimüslimleri karşılaştırmalı olarak ele alışını değerlendirecektir.

Herkül Milas, *Türk Romanı ve Öteki* adlı çalışmasında Ahmet Mithat'ın edebî anlayışı üzerine yaptığı değerlendirmelerde, Mithat'ın romanlarında karakterlerin Doğulu, Batılı, Müslüman, Hristiyan olmalarına göre değerlendirilmediklerini; aksine karakterlerin insancıl bir yaklaşımla²⁷ kurguya yerleştirildiğini belirtmiştir; fakat Milas'ın bu yorumu, İslama dair fikirleri ve özellikle de makalelerinde, gayrimüslimler üzerine yaptığı eleştirileriyle bilinen Ahmet Mithat'ı tam anlamıyla yansıtmadığı aşıkardır. Her ne kadar Ahmet Mithat gayrimüslimlere yönelik dine ve ırka dayalı sert ve keskin eleştiri ve yargılardan sakınsa da, O'nun bu tutumu farklı din ve milletlere mensup insanlara, humanist ve ılımlı bir anlayışla yaklaştığını göstermemektedir. Örneğin Ahmet Mithat *Mesâil-i Muğlâka romanında* Hristiyan din adamlarını eleştirel bir dille ele almış, Emile Zola'nın *Paris* romanından alıntılar yaparak, genç bir kızın bir papaz ile olan aşkından kısımlar aktarmıştır: Papazın kıza olan yasak aşkını, “zaten bıkmış usanmış olduğu papaz tarikinden de çıkmış”²⁸ şeklinde yorumlayarak, papazın aşkı uğruna din adamlığı görevinden ayrıldığını vurgulamaktadır. Yine Ahmet Mithat, *Paris'te bir Türk* adlı romanında rahibe karakterinin rahibelikten vazgeçtiğini işler. Ahmet Mithat doğrudan olmasa da Hristiyan din adamlarının benimsedikleri yoldan ayrılmaları temasını dolaylı yollardan işleyerek,²⁹ Hristiyanlığa karşı eleştirel ve küçümser bir tavır takınır. Mithat, romandaki bu olayın üzerinde durarak, “bunlarda öyle dince taassup falan yok. Zaten din, iman yok ki taassubu bulunsun. Emile Zola'nın iyi adamlar olmak üzere tasvir edeceği insanlar için din, iman en büyük muayyebâtan addolunur. Papaz Pierre bile daha papaz olduğu zamanlar dahi papazlığa mahsus görülecek iman ve akideyi ihlâl etmiştir”³⁰ yorumunu yapmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümündeki *Mesâil-i Muğlâka* romanında da göreceğimiz üzere Ahmet Mithat, romanlarında gayrimüslim unsurları

²⁶ Seda Uyanık (2007). *19. Yüzyıl Osmanlı Türk Romanında Gayrimüslim İmgeleri*, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 16.

²⁷ H. Milas, age., s. 20.

²⁸ Ahmet Mithat Efendi (2002). *Eski mektuplar, Altın aşıklar, Mesâil-i Muğlâka, Jön Türk*, (hazırlayan: Ali Şükrü Çoruk, M. Fatih Andı, Kazım Yetiş), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 56.

²⁹ Ahmet Mithat Efendi (2003). *Paris'te Bir Türk*, (hazırlayan: Erol Ülgen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 456-477.

³⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Eski mektuplar, Altın Aşıklar, Mesâil-i Muğlâka, Jön Türk*, s. 56

Turkish Studies

genellikle iyi eğitim görmüş, ahlaklı, dürüst Osmanlı-Türk karakterleri etrafında kurgulayıp onların özellikle de gayrimüslim kadınların İslam dinini tanınmaları ve bir süre sonra da İslamı kabul etmeleri üzerine bina edilmiş olay örgüsünü sıklıkla kullanmıştır.

***Mesâil-i Muğlâka* Romanındaki Gayrimüslim Karakterlerin Analizi**

Ahmet Mithat Efendi'nin *Mesâil-i Muğlâka* (1898) romanı, hukuk eğitimi için Paris'te bulunan Abdullah Nahifi adlı bir Osmanlı-Türk gencinin, Fransız toplumu içindeki yaşamından kesitler sunarak hayatını, maceralarını anlatan, aynı zamanda da yazarın Avrupa'daki gözlem ve izlenimlerine dayanan bir romandır. *Mesâil-i Muğlâka*, Tanzimat romanında sıkça ele alınan Osmanlı normları ve İslam kültürünün belirgin özelliklerini temsil etme noktasında ideal bir Müslüman-Türk karakterinin en iyi şekliyle ele alındığı romanlardan birisidir. Romanda, sınıf farklarının çokça olduğu Fransa'da, Paris'in zengin kesiminden bahsedilerek asil sınıf hicvedilir. Romanın olay örgüsü, başkahraman Abdullah Nahifi'nin bir kış günü sokakta, Rosette adında, terzilik yapan bir kıza tecavüze kalkışan bir Fransız serserisini engellemeye çalışmasıyla başlar. Abdullah Nahifi bilgili, kibar, kültürlü ve aynı zamanda güçlü bir Osmanlı delikanlısıdır. Yenilgiye uğrayan Fransız genci olayın sonrasında intikam almak için beş arkadaşıyla, kahvede oturan Abdullah Nahifi'ye saldırır. Saldırganları, kuvvet dengesizliğine rağmen yanından uzaklaştırmayı başaran Abdullah, kendini birden gazete başlıklarında görür. Olay abartılarak gazetelere haber olunca Abdullah bir anda meşhur olur. Fransızları yenmekle yetinmeyen delikanlı onları bir de düelloye davet eder. Abdullah aynı gün altı Fransızla düello eder ve altısını da yener; ancak onlara aşırı şiddet uygulamaz. Bu olay da gazetelerde geniş yankı uyandırır. Tabanca ve kılıç kullanmadaki mahareti, galip geldiği halde rakiplerine aşırı şiddet uygulamayarak onları yaralamaktan kaçınması, dolayısıyla merhameti bir anda dillere destan olur. Bu basit olayın gazetelerce bu kadar önemsenmesine oldukça şaşırın Abdullah, namuslu ve vicdan sahibi her erkeğin aynı şeyi milliyet gözetmeksizin zaten yapması gerektiğini düşünmektedir. Romanın ilerleyen bölümlerinde bu Türk genci Paris sosyetesine girmeyi de başarmıştır. Yazar bu vesileyle Abdullah Nahif üzerinden okuyucuya doğu ve batıdaki boşanmalar, evlilik, aile kurumu, poligami, yabancı mürebbiyelerde aranması gereken nitelikler hakkında fikirlerini paylaşma fırsatı bulur. Romanın ana kurgusu ise, Abdullah Nahif'in tecavüzdən kurtardığı Fransız kıızı Rosette ile arasındaki aşkın evlilikle neticelenmesidir.

Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılaştırmasının sıklıkla yapıldığı bu romanda, Abdullah Nahif adıyla bilinen ana karakter, yazarın zihninde yarattığı örnek teşkil edebilecek Türk-Müslüman gençtir. Doğu kültürünün ve özellikle de İslam dininin sembolü hâline getirdiği bu karakter tipini yazarın çoğu romanında görebilmek mümkündür. Doğu ve Batı kültürünü çok iyi bilen, merhametli, ahlaklı, kuvvetli ve karşılaştığı gayrimüslimlere karşı İslamiyeti fikri ve pratik anlamda en iyi şekliyle savunan Abdullah Nahifi, romanda okuyucuya şöyle tanıtılır:

Ulûm-ı hukûkiye tahsili için Paris'e gelmiş İstanbullu bir Türk, bir Müslüman ama hareket ve sekenâtındaki kibarlığa nazaran öyle avâm- ı nâsdan olmayıp mutlaka milletinin en ileriye gelenlerinden biri olduğunu tefhim etmişti. Hesap sormak hiç sevmediği şeylerden, çapkın da değil. Başka étudiantlara kıyas edilirse kız gibi bir çocuk! [...] Paris aşufterine kıyas ederseniz kızdan daha mahcup.³¹

Romanda dikkat çeken diğer bir husus da, romanın olay örgüsünde bu müslüman tipler karşılaştırılan bütün gayrimüslimlerin olumsuz karakterize edilmediği; buna karşın gayrimüslim karakterlerinin iffet, ahlak, namus ve dindarlık kriterlerine göre değerlendirilmiş olmasıdır.

³¹ A. M. Efendi, age., s. 59-60.

Rosette'ye kendi dindaşı ve ırkdaşı Parisli bir genç tarafından tecavüz edilmeye çalışılması, kızın bu serseri gence ayak direyip karşı koyuşu, Nahifi'nin bu olaya tanık olup kıza yardım etmesi sonucu serseriye bertaraf etmesi aslında bir tesadüf değildir. Burada Rosette'nin gence direnmesi ve serseriye olanca gücüyle karşı koyuşu onun iffetli bir genç kız olması yönünde önemli bir noktadır. Bu durum, Ahmet Mithat'ın bu roman kahramanına bilinçli olarak atfettiği bir özelliktir; çünkü Ahmet Mithat, doğulu kadınların hemen hepsinde iffet duygusunun mevcut olduğunu, buna karşın ise Batılı veya Avrupalı kadında iffet şuurunun zayıf veya hiç olmadığı fikri mevcuttur.³²

Orhan Okay'ın Ahmet Mithat'ın 'iffet' anlayışı ile ilgili romanında yer verdiği yukarıdaki ifadeler doğrultusunda, bir Avrupalı, Hristiyan olan Rosette'yi dindar, iffetli, ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı olduğu ve namusuna fazlasıyla özen gösterdiği için olumlu olarak karakterize etmesinin, ancak ve ancak bilinçli bir tercih sonucu olduğu söylenebilir. Romanda yazarın, Rosette için, "evza ve etvarı o kadar masumane bir suret kesbediyordu ki, Abdullah Nahifi âdeta karşısındaki kızın Fransız ve Parisli olmadığı ve şarktan o taraflara düşmüş bir muhaddere olmasına inanacağı geliyordu"³³ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Abdullah Nahifi bu Fransız kızının masumiyetini hayretle karşılamakta ve onu Doğulu kadınla mukayese etmektedir. Tabii durumdan Mithat'ın, Avrupalı kadının genel itibarıyla iffetsiz olduğuna dair sabit ve kesin fikirlerinin olduğu neticesini çıkarabilmek haksızlık olacaktır. Buna da en iyi örnek din ve ahlak kurallarına son derece bağlı, roman kahramanının, Hristiyan Rosette'ye karşı olan olumlu düşüncesi, ona âşık oluşu ve onunla evlenerek bir aile kurmayı planlayışı, Batılı kadını ötekileştirmedigine işaretler.

Romandaki diğer önemli gayrimüslim kahraman, Abdullah Nahifi'nin komşusu Michele'dir. Michele de romanda, Rosette gibi namusunu korumaya çalışan dindar bir Hristiyan kişilik olarak resmedilir. Michele, Rosette'nin masumane tavırlı ve hiçbir erkeğe yüz vermeyerek, rahibeler gibi yaşamasını,³⁴ O'nun namusuyla çalışıp kazanmasını ve iktisat ile artırdığı miktarı da kendi geçimi ve geleceği için saklamasını her daim takdir eden iyi karakterli ve ahlaklı bir kadındır. Abdullah Nahifi, Michele'e saygı duymakta, hatta ona Michele valide şeklinde hitap ederek kendisine annesi kadar değer verdiğini göstermeye çalışmaktadır. Romanın anlatıcısının Michele hakkındaki görüşlerinde yer alan: "Michele valide, Nahifi'nin hizmetkârı değildir, komşusudur. En evvel dostâne bir görüşmekten başlayan münasebetin pek az zamanda ana oğul münasebeti derecesine varması da her iki tarafın da gönlü güzel iyi adamlar olmasındandır"³⁵ ifadesinde de görüldüğü gibi Ahmet Mithat, Nahifi'nin, Batılı Hristiyan bir kadına valide demesi, ona olan saygısı ve kadının Nahifi kadar gönlü güzel ve temiz olduğunu vurgulaması Mithat'ın romandaki gayrimüslim kadınlar hakkında genel bir hüküm vermemiş olduğunun ve onları tek başlarına, ayrı birer şahsiyet olarak ele aldığı bir göstergesidir.

Romanda Rosette ve Michele'nin yanısıra, Ahmet Mithat'ın ön plana çıkardığı diğer bir gayrimüslim karakter de Rosette'nin, elbiselerini dikmek için zaman zaman evine gittiği müşterisi Madame De Rose Bouton'dur. Bu karakterle Ahmet Mithat, Batılı olumsuz kadını sembolize etmektedir. Zengin bir bankerle sırf parası için evlenmiş olan Madame De Rose Bouton, kocasını aldatan, zevk ve sefa âlemlerine düşkün, iffetsiz, bayağı bir kişiliğe sahiptir. Romanda bu karakter, yazarın kendi ifadeleriyle şu şekilde anlatılmaktadır:

Evet! Madame De Rose Bouton güzeldir. Pek güzeldir. Güzeldir ama bir şarklı onu görürse [...] o cemale o kadar meftun olamaz. [...] Bizim Madame De Rose Bouton pek güzel olmakla beraber pek aşüfte hâldir. Âdeta şiftedir. Boyunu posunu, tenâsüb-i

³² Orhan Okay (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s. 167.

³³ A. M. Efendi, age., s. 53.

³⁴ A. M. Efendi, age., s. 60.

³⁵ A. M. Efendi, age., s. 61.

endâmını, kaşını, gözünü bhusus merdane sakalını, bıyığını gözüne kestirdiği erkeklere öyle bir bakış ile bakar ki hâl ve şanı yukarıki fıkrada bir nebze beyan olunan bizim gibi cüretsiz şarklılar nevinden bir erkek hecemât-ı nazariyenin o derecesine tâb-âver mukavemet olamayarak mağlûbane, mahcubane gözlerini önüne eymeye mecbur olur.³⁶

Madam De Rose Bouton'un kocasına olan ihaneti, kadın-erkek ilişkilerinde özgürce davranıp kendi nefis ve şehveti uğruna herşeyi yapabileceği imajı, serbest tavırlı oluşu, dünyevi zevklere düşkün, maddeci bir kadın olarak tasvir edilişi Ahmet Mithat'ın, Hristiyan bir kadının aşüfte olarak vurgulanması önem arz etmektedir. Bu noktada Ahmet Mithat, gayrimüslimlerin dinle ilişkisine 'Hikmet-i Maddiyye'ye Müdafaa' adlı makalesinde şöyle ifade etmektedir: "Diyeceksiniz ki: Bunların "nefsi" demeleri de yeterlidir. Eğer nefsini düşünürlerse Rabb'lerini de düşünürler. Nefse dair bilgi de hikmetin başıdır. Ağzınızı öpeyim! Evet! Nefsini bilen Rabb'ini de bilir"³⁷ Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Ahmet Mithat, Madam De Rose Bouton karakterinin nefsinin kölesi oluşu, kocasını devamlı aldatışı, şehvete düşkünlüğü gibi sapkınlıkların sebebini Hristiyanlık dininden ziyade Allah'ı öğrenmeyip dinsizliği ve bunun sonucunda da ahlaksızlığı tercih etmesinde bulur. Bu nedenlerden ötürü Madam De Rose'yi aşüfte olarak tanımlamıştır. Bu konuda müslüman gencin bu kadın karşısındaki ahlâklı ve iradeli duruşunun tasvirini şu sözlerle anlatır: "Rose Bouton gibi bir kadına şarklıların meftun olmayacağı, güzelliği karşısında büyülenseler bile onun bakışındaki baştan çıkarıcılık ve ahlaksızlık karşısında bakışlarının yönünü değiştirip, başlarını önlerine çevireceklerdir."³⁸

Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik adlı kitabında Taner Timur, gayrimüslim kadının "Osmanlı romanına bir aşk unsuru olmaktan ziyade, Batı ahlaki çöküşünün bir uzantısı ve şehvet objeleri olarak romana sokulduğu"³⁹ yaklaşımı ile yine aynı şekilde Ali Şükrü Çoruk'un, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu* adlı kitabında Hristiyan unsurlarla ilgili, Ahmet Mithat'ın eserlerindeki insanları sömürmeye çalışan gayrimüslim aktrisler ve hayat kadını gayrimüslim karakterler⁴⁰ hakkında yaptığı değerlendirmeleri dikkate alacak olursak, Timur'un ve Çoruk'un Ahmet Mithat'ın gayrimüslimler ile olan görüşlerini eksik yorumladıkları sonucuna ulaşırız. Nitekim, Müslüman Türk genci Abdullah Nahifi'nin; namuslu, ahlâklı bir Fransız kızına aşık oluşu ve sonrasında da onunla evlenip mesut olmasını konu alan *Mesâil-i Muğlaka* romanı dikkatlerinden kaçmış olur. Bu bağlamda, romanda şehvetine yenik düşen, kocası ve polis tarafından aşığıyla basılıp hapse atılan, iffetsizliğiyle ön plana çıkmış olan Rose Bouton karakteri, Taner Timur'un "gayrimüslim kadının bir şehvet objesi olarak romana sokulduğu" genellemesine uyduğu söylenebilir. Rose Bouton'un roman sonundaki hazin durumu ile Ahmet Mithat, kadının ahlaksızlığı ve iffetsizliği hakkındaki fikirlerini resmetmiş ve okura ders çıkarılması gereken ibretlik bir durum şeklinde sunmuştur.

Bu bağlamda, Ahmet Mithat'ın genel anlamda gayrimüslim özelde ise gayrimüslim kadınlar için tek bir bakış açısına sahip olmadığı, hepsine aynı perspektiften bakmadığı ve aralarındaki karakteristik, ahlâki ve diğer hususları da gözeterek romanda da belirttiği üzere onları "kadın" ve "karı" diye sınıflandırma yoluna gittiğini göstermektedir.⁴¹ Bu ayırmada, özellikle Abdullah Nahifi'nin gönlünü ve aşkını kazanan Fransız kızı Rosette'nin güzel, zarif, zeki, aklı başında, haysiyetine düşkün, namus ve ahlak konusunda hassas oluşu, 'kadın' kelimesiyle örtüşürülen karakter özelliklerini daha net bir şekilde görebilmek mümkündür.

³⁶ A. M. Efendi, age., s. 16.

³⁷ Ahmet Mithat Efendi (2002). "Ben Neyim? Hikmet-i Maddiyyeye Müdafaa", *Felsefe Metinleri*, (hazırlayan: Erdoğan Erbay, Ali Utku), Erzurum: Babil Yayınları, s. 68-110.

³⁸ A. M. Efendi, age., .75.

³⁹ T. Timur, age., s. 31.

⁴⁰ A. Ş. Çoruk, age, s. 31.

⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, age., s. 15-16.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Romanın son iki paragraflık bölümü, Ahmet Mithat'ın gayrimüslim kadınlar arasındaki sınıflandırmayı daha belirgin bir şekilde okuyucuya sunmaktadır:

Maison Dorée'deki şu rezalet gecesinden sekiz sene sonra idi ki İstanbul'da Aksaray semtinde orta hâlli kibardan bir zatın “konak yavrusu” tabir olunan hanesine bir madam giriyordu. O hanede birisi altı yaşında erkek ve diğeri dört buçuk yaşında bir kız olarak iki çocuk bulunup bunlar bir Fransız muallimesinin dest-i terbiyesinde büyütülmek isteniliyordu da bu giren madam dahi o muallimeliğe tavsiye olunduğu için gelmişti. Madamın ismi Julie Marcos idi. Fakat hanenin hanımı ile mülâkat ve müzakerelerinde Madame Julie Marcos bu muallimelik hizmetine kabul olunmadı. Sebebini sorduğunda hanım gayet fasih bir Fransızca ile “Siz Madame Julie Marcos değilsiniz. Sabık Madame La Baron De Rose Bouton’sunuz. Ben de sabık dikişçi Rosette ve hâlen Madame Abdullah Nahifi’yim de onun için! dedi. (152)

Romanın bu son bölümündeki alıntıdan da anlaşılacağı üzere; gayrimüslim bir kadın olan Madam De Rose Bouton, ahlaksızlık ve şehvet peşinde koşmak yüzünden bütün servetinden olup mutsuzluğa mahkum edilmiş ve geçimi için de muallimelik yapmaya mecbur kalmıştır. Diğer taraftan başka bir gayrimüslim kadın karakteri olan Rosette ise ahlaklı, güçlü, kültürlü bir Müslüman-Türk ile evlenerek mutluluğa erişmiştir. Buna ek olarak, aynı zamanda Abdullah Nahif gibi Müslüman Türk bir gencin Rosette ile birlikteliğinden olan çocuklarının ahlaklı olması kaydıyla Fransız bir gayrimüslim mürebbiye tarafından yetiştirilmelerinin mümkün olması gibi hususlar, Ahmet Mithat'ın gayrimüslimlere yönelik olan çok yönlü bakış açısını daha net ve somut bir şekilde göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada ilk olarak, Osmanlı devletinin 19. yüzyılda politik ve sosyal anlamda yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecine değinilmiş; bu süreç neticesinde Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslim unsurların sosyo-politik bağlamda gelişen yeni konumuna ışık tutulmuş ve bu durumun dönemin seçkin yazarlarınca nasıl değerlendirildiği özetlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Tanzimat döneminin en önemli kalemlerinden biri olan Ahmet Mithat'ın gayrimüslimlere olan edebi bakış açısının, farklı yazar ve eleştirmenlerin bu konudaki çalışmaları doğrultusunda incelenmesi yapılmıştır. Yazının ana bölümünde ise Ahmet Mithat'ın *Mesâil-i Muğlâka* romanındaki gayrimüslim unsurlar ele alınmıştır. Mithat romanında, gayrimüslimleri farklı bir kimlik olarak keskin bir şekilde ötekileştirmemiş, örnek teşkil edebilecek bir Osmanlı-Türk gencini ön plana çıkararak, İslam normalarını, ahlak kurallarını ve dindarlık unsuru etrafında değerlendirmiştir. Romanda, olumlu karakterleri dindar olmalarına, ahlak ve namus kavramlarına önem vermelerine göre çizdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Rosette ve Michele'de görüldüğü gibi gayrimüslim karakterler eğer ahlaklı, namuslu ve dinlerine bağlı iseler romanda idealize edilmiş müslüman tipe yaklaştırılmaktadırlar. Ahmet Mithat'ın bu anlayışla bağdaşmayan roman kahramanlarını ise olumsuz karakterler olarak nitelediği görülmektedir. Bu bağlamda, romanın Fransa'da yaşayan, yabancı gayrimüslim karakterleri, mensup oldukları Hristiyanlık dinine göre kategorize edilmemiş, romanın kurgusuna yazar tarafından özellikle ele alınan ve İslam'ın temel hususlarını içeren ahlaklı ve namuslu olmalarına göre dahil edilmişlerdir. Bununla birlikte, Ahmet Mithat romanında Abdullah Nahifi'yi, örnek tavrı ile ideal bir Türk-Osmanlı-Müslüman genç olarak tasvir etmiş, onun bu düşünce ve hareketin temsilcisi olduğu da açık ve net bir açıdan okuyucuya sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- BAYRAKTUTAN, Yusuf (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912 - 1931)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1970). *Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ÇORUK, Ali Şükrü (1995). *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEMİR, Şerif (2011). "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 337.
- EFENDİ, Ahmet Mithat (2002). *Eski Mektuplar, Altın aşıklar, Mesâil-i Muğlâka, Jön Türk*, (haz. Ali Şükrü Çoruk, M. Fatih Andı, Kazım Yetiş), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EFENDİ, Ahmet Mithat (2002). "Ben Neyim? Hikmet-i Mâddiyyeye Müdâfaa", *Felsefe Metinleri*, (Haz. Erdoğan Erbay, Ali Utku), Erzurum: Babil Yayınları, s. 68-110.
- EFENDİ, Ahmet Mithat (2003). *Paris'te Bir Türk* (haz. Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCAN, Yavuz (2006). Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler), *OTAM - Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.20, s. 1-15.
- FİRİDİNOĞLU, Nilgün (2009). "Geleneksel Halk Tiyatrosunda Gayrimüslimlerin Temsili", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 27, s. 51-60.
- GÖKÇEK, Fazıl (2006). *Osmanlı Kapısında Büyümek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (1982). "Millet and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: the Functioning of a Plural Society*, New York and London, (Ed. Braude, B., - Lewis, B.), C. 1, s. 141-169.
- KEYMAN, E. Fuat (1996). "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında Öteki Sorunu", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 76
- KORKMAZ, Ramazan (2004). "Yeni Türk Edebiyatına Giriş", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (ed. Ramazan Korkmaz), İstanbul, Grafiker Yayınları, s.15.
- MACİT, Gökberk (1980). *Felsefe Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- MARDİN, Şerif (2004). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, (derleyenler: Mümtaz'er Türköne & Tuncay Önder), İstanbul, İletişim Yayınları.
- MİLAS, Herkül (2000). *Türk Romanı ve Öteki*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- OKAY, Orhan (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- ORAN, Baskın (2005). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1978). "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi" Ergün TÜRKCAN(ed.) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* (Birinci Kitap), Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayını.

- ORTAYLI, İlber (1990). “Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras”, *Türk Belediyecliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, s. 63-74.
- SUNGU, İhsan (1940). “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat 2*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1982). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Yayınları.
- TİMUR, Taner (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih-Toplum ve Kimlik*, İstanbul: Afa Yayınları.
- TÜRKÖNE, Mümtazer (1989). “Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu”, *Türkiye Günlüğü*, S.8.
- UYANIK, Seda (2007). *19. Yüzyıl Osmanlı Türk Romanında Gayrimüslim İmgeleri*, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1994). *Türkiye 'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları.